

НАЦІОНАЛЬНІ КАРТИНИ СВІТУ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА КУРДСЬКІЙ УСНІЙ НАРОДНІЙ ТВОРЧОСТІ

Набок М. М., Ворона Н. О.

ВСТУП

Упродовж багатьох століть людство сформувало систему національних та загальнолюдських цінностей. У кожного окремого народу загальнолюдське сприймається крізь призму національного світобачення і світорозуміння. Саме етнічна самосвідомість є важливою складовою частиною існування нації, що формується на певних морально-етичних нормах, духовних надбаннях, історичній пам'яті. Тому інтерес до аналізу національних картин світу не випадковий в умовах багатокультурного суспільства. Сучасна молодь, іноземні студенти, мігранти, які приїхали в Україну з інших держав, – це те покоління, соціалізація яких відбувається в атмосфері посиленого взаємовпливу культур, етнокультурного середовища, що впливає на формування їх особистостей. Головне в цьому розмаїтті культур – зберегти самоозначення, національну культуру, а це допомогло б людині призвичаїтись не лише до умов професійної діяльності, а й до соціально-культурного життя в цілому.

Культурний простір, національний характер, систему образотворення в українській та курдській усній народній творчості ми досліджуємо у тісному зв'язку з ідейно-духовними та художньо-естетичними досягненнями сучасної гуманітарної науки, зокрема фольклористики (О. Дей, С. Грица, Р. Кирчів, С. Мишанич, В. Сокіл, К. Черемський). Адже український фольклор, як і фольклор народів світу, – це не тільки наше минуле, але й сучасне, яке твориться безперервно, повсюди й скрізь, де розмовляють і думають¹. Фольклорна свідомість відображає своєрідний генетичний код, в основі якого стародавні уявлення про людину і світ.

Інтерес до вивчення культурних особливостей курдського народу з'явився переважно у ХІХ – на початку ХХ століття. Перші наукові розвідки про курдську культуру належать таким вченим, як М. Сайкс, П. Лерх, М. Клерже, П. Рондо, В. Віграм, Ф. Міллінген, О. Манн, Є. Нолде, А. Сафрастьян, А. Саркісян, Н. Марр, В. Нікітін та ін. Зокрема В. Нікітін, який багато років провів серед цього народу, добре

¹ Дмитренко М. Символи українського фольклору. Київ, 2011. С. 59.

володів курдською мовою, написав декілька історико-етнографічних робіт, а у 1956 році видав французькою мовою книжку «Курди»², що складалася з дванадцяти глав та містила відомості про походження, лінгвістичну і антропологічну характеристику курдів, історію, культурні та національні особливості народу тощо. У російському перекладі І. Фарізова³ ця книжка вийшла друком у 1964 році. Бхарі Абдула Хадер у своєму дисертаційному дослідженні «Курдська проблема в міжнародних відносинах на Близькому та Середньому Сході в середині 70-х – 90-ті рр.»⁴ (кандидатська дисертація захищена в 2000 році в КНУ ім. Т. Шевченка), крім питань міжнародних відносин, розглядав і питання схожості історичної долі українського та курдського народів. Також наголошено, що ментальність курдів не зовсім типова для Сходу, бо вони мають деякі риси європейців. Національна картина світу курдів вирізняється глибоким внутрішнім змістом у сприйнятті всього, що їх оточує, і знаходить відображення в усній народній творчості.

У розділі монографії особливу увагу ми звертаємо на ознаки національно-духовної культури народів, первні колективного підсвідомого як важливого чинника світопізнання і світорозуміння нації, усвідомлення яких важливе передусім для збереження національної природи людини, народів, становлення і розвитку міжкультурного спілкування загалом. Також на основі відгуків студентів-курдів, які навчаються у Сумському державному університеті, проаналізуємо своєрідне сприйняття образів національних героїв в українських народних думках та курдських народних піснях, здійснимо його порівняльний аналіз та визначимо спільне та відмінне у характерах, діях та вчинках цих героїв.

1. Природа особливостей українського та курдського народів як підґрунтя їхньої національної культури

Історична доля курдів дуже подібна до української, тому вивчення їхньої історії, природи особливостей може допомогти українцям краще зрозуміти не лише курдську, а й українську народну культуру, що містить у собі генетичний код нації, є запорукою її збереження і

² Никитин В. Курды. Москва, 1964. URL : <https://book.ivran.ru/f/niktin-kurdy.pdf>. (дата звернення: 20.01.2021).

³ Фарізов І. Курды. Москва, 1964. URL : <https://book.ivran.ru/f/niktin-kurdy.pdf>. (дата звернення: 21.01.2021).

⁴ Бхарі Абдула Хадер. Курдська проблема в міжнародних відносинах на Близькому та Середньому Сході в середині 70-х – 90-ті рр: дис... канд. наук: 23.00.04, 2001. URL : <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/332594.html> (дата звернення: 27.01.2020).

подальшого розвитку. Відомий український поет Василь Симоненко ще в 60-ті роки минулого століття присвятив курдам достатньо показовий вірш «Курдському братові», в якому він закликає братів-курдів боротися за свою незалежність:

Курдському братові

Борітеся – поборете!

Т. Шевченко

Воляють гори, кровію полити,

Підбиті зорі падають униз.

В пахкі долини, зранені і зриті,

Вдирається голодний шовінізм.

О курде! Бережи свої набої,

Але життя убивців не щади –

На байстрюків свавілля і розбою

Нещадним смерчем, бурєю впади!

Веди із ними кулями розмову,

Вони прийшли не тільки за добром –

Прийшли забрати ім'я твоє, мову,

Пустити твого сина байстрюком.

З гнобителем не житимеш у згоді:

Йому «панять», тобі тягнути віз.

Жиріє з крові змучених народів

Наш найлютіший ворог – шовінізм.

Він віроломство заручив з ганьбою,

Він вчинить все, аби скорився ти...

О курде! Бережи свої набої,

Без них тобі свій рід не зберегти.

Не заколисуй ненависті силу...

Тоді привітність візьмеш за девіз,

Коли впаде в роззявлену могилу

Останній на планеті шовініст⁵

Від шістдесятих і до початку дев'яностих років ХХ століття курдська тематика перебуває в полі зору радянських вчених М. Лазарева, Т. Арістової, О. Жигаліної, М. Гасратяна, Є. Васильєвої, К. Курдоева, М. Руденко та ін., хоча їхні роботи не позбавлені тенденційності і пропагандистських штампів, ними було проведено чимало досліджень курдських діалектів, зібрано і проаналізовано багато зразків народної поезії курдського народу і т. ін.

Курди вважаються нащадками мідійців, які «живуть на своїй етнічній території принаймні 3 тисячі років. Згадки про них

⁵ Симоненко В. Вірші. URL : https://www.pysar.net/poet.php?poet_id=62 (дата звернення: 22.01.2021).

зустрічаються в працях ассирійських, давньовірменських, давньогрецьких та римських (під назвою «карду») істориків⁶. Курди єдині у світі вцілілі кочівники індоевропейського походження і на цей час це найбільша бездержавна нація в світі. Протягом багатьох століть їхніми традиційними заняттями залишаються напівкочове скотарство і землеробство (зернові, садівництво, тютюн). Курдські жінки, окрім ведення домашнього господарства, займалися виготовленням одягу з вовни і килимів, виявляючи неабиякий смак у підборі кольорів і орнаменту. Курдські чоловіки в давні часи досягали значних успіхів у ремеслах, працюючи з металом і деревом. Вироблена ними холодна зброя, посуд зараз прикрашають приватні колекції і музеї різних держав. Не маючи змоги активно розвивати власну промисловість, міські курди ще з початку минулого століття працюють у промисловості тих країн, на території яких вони мешкають, досягаючи в цьому значних успіхів. *«Як робітники курди невтомні, слухняні й спокійні, виявляють цікавість до всілякого роду техніки»*⁷.

Отже, курди – народ працелюбний, що не цурається будь-якої роботи, але, на відміну від багатьох народів Сходу, має відразу і презирство до гондлярства, взагалі не дуже цікавиться комерцією. З давніх часів роль комерсантів для продажу курдських товарів часто виконували араби, євреї або вірмени, маючи з того неабиякий зиск. І своєю працелюбністю, і зневагою до баришництва курди схожі з українцями, що знайшло відображення і в подібних прислів'ях: *«без праці не побачиши достатку»* (курд.) і *«без трудів не їстимеш пирогів»*, *«без турботи не буде й врожаю»* (укр.), *«хліб з вечора на ранок відклади, але ніякого діла не відкладай»* (курд.) і *«сьогоднішньої роботи на завтра не відкладай»* (укр.), *«добро, що нажите нечесно, не на користь»* (курд.) і *«здобуте без праці на користь не піде»* (укр.).

Більшість дослідників національного характеру курдів погоджується з тим, що попри певні регіональні відмінності, їхніми найважливішими рисами є войовничість, хоробрість, волелюбність, почуття власної гідності, честі та обов'язку перед своєю нацією. Разом з тим вони можуть виявляти надмірну категоричність, дратівливість, образу, навіть нетерпимість. В. Нікітін робить наголос на їхній готовності до самопожертви *«в ім'я племені й високо розвинене почуття гордості за свою країну і свій народ»*⁸. Він наголошує на тому, що постійна небезпека зробила курдів не тільки сміливими і відважними, інколи вони надто вразливі, недовірливі й підозрілі. Вони

⁶ Харахаш Б. Курди: Свобода і нафта. URL : <http://old.banderivets.org.ua/index.php?page=pages/zmist5/zmist512> (дата звернення: 21.01.2021).

⁷ Никитин В. Курды. С. 69.

⁸ Там само. С. 77.

можуть бути вірними друзями, намагаються не порушувати обіцянки, але якщо ви стали їхнім ворогом, то вам не позаздриш, бо ви здобули справжнього ворога, жорсткого і безкомпромісного.

Курди, як і українці, однією з найбільших чеснот людини вважають особисту хоробрість. І хоча це переважно стосується чоловіків, і в давній, і в сучасній курдській історії є приклади відваги і сили духу, що їх виявляли курдські жінки. Після смерті чоловіків вони очолювали племена і успішно воювали з ворогами за свободу. У народній творчості курдів засуджується боягузтво і малодушність: *«в домі – лев, на вулиці – кішка», «поголос йде про вовка, а світ псує лисиця», «не бійся бурної води, остерігайся тихої»* і т. п. Подібне зауважуємо і в українських прислів'ях: *«вдома – лев, а на війні – тхір», «з телячим хвостом у вовки не сунься», «мертвого лева й зацьє скубне»*.

Курдський народ здебільшого лише формально визнавали владу чужинців, вони намагалися не сплачувати їм податки, не входили до складу їхнього війська, хоча іноді брали участь у військових діях на боці то однієї, то іншої з цих держав. На основі родоплемінних структур склалась ціла низка різних феодално-державних курдських утворень – еміратів, ханств, бекств, шейхств. Курди визнавали авторитет лише своїх вождів, зберігаючи їм вірність і відданість, тому чужоземним володарям майже неможливо було підкупити простих курдів ні за гроші, ні за високі посади. Коли зовнішній тиск ставав непомірним, вони цілими племенами тікали у важкодоступні гірські райони, переходили на територію іншої держави або вступали з завойовниками в жорстке протистояння. Так тривало до кінця XVIII ст. Весь час курди постійно воювали – то з вищезазначеними імперіями, а здебільшого між собою, чим різні імперії з перемінним успіхом користалися. Це дуже нагадує і століття української бездержавності, коли українці у складі різних імперій воювали одне з одним за чужі інтереси, але в певний час могли об'єднатися і дати гідну відсіч завойовникам. Як українці, так і курди добре пам'ятають про неймовірно високу ціну свободи.

Релігія у житті курдів відіграє суттєвішу роль, ніж у переважній більшості українців. Майже всі курди є мусульманами: 75 відсотків з них – суніти, тобто прихильники канонічного ісламу, решта – шіїти, які дотримуються більш догматичних і непримиренних ісламських вчень. Близько двохсот тисяч курдів продовжує сповідувати особливу релігію – езидизм, *«який одні дослідники вважають синкретичним культом, що поєднує елементи зороастризму, юдаїзму, християнства, ісламу і навіть стародавніх ірано-арійських вірувань, а інші – оригінальною етнічною релігією, яку курди сповідували до свого*

навернення в іслам»⁹. Ісламізація курдів відбулася через захоплення їхньої території арабами і вона не була добровільною. Курди чинили шалений спротив завойовникам. Серед курдів немає релігійного фанатизму, вони більш толерантні у ставленні до людей іншого віросповідання, не намагаються нав'язувати свій мусульманський світогляд, не демонструють в питаннях віри зверхнього чи насмішливо-поблажливого ставлення. Але своїх переконань теж не зраджують. Курд-мусульманин, так само, як і араб чи турок, навіть теоретично не уявляє, щоб його діти могли сповідувати будь-яку іншу віру, навіть за умови змішаного шлюбу. Мусульманська віра підтримує патріархальні стосунки в родині, хоча у курдів вони не настільки жорсткі, як в інших мусульман. Нам не доводилося бачити курдських дівчат в хіджабі, вони вдягаються абсолютно в європейському стилі, але без надмірно відкритих елементів одягу.

Досліджуючи національні традиції, культуру курдського народу В. Нікітін звертає увагу на звичай укладання шлюбу. Зокрема він підкреслює, що курди традиційно укладають шлюби по любові, наречені спілкуються до весілля і добре знають одне одного, тому дослідник називає курдів «найліберальнішими серед мусульман»¹⁰.

На відміну від турків чи арабів, які є більш ортодоксальними мусульманами і виступають проти будь-яких проявів язичництва, у курдів збереглися деякі елементи давніх вірувань. Показовим у цьому плані є ставлення до дуже давнього і найважливішого для курдів свята *Новруз*, що символізує прихід весни і оновлення. Обрядовість цього свята дуже нагадує шановане в українців *Івана Купала*, де язичницькі традиції теж тісно переплелися з християнськими¹¹. Головним символом і центром святкування обох цих свят був і залишається вогонь. Сучасні курди, як і їхні пращури, розпалюють багаття, через яке чоловіки стрибують, загадавши бажання, на цьому ж багатті іноді спалюються старі і непотрібні речі, на ньому готуються традиційні курдські страви. Свято супроводжується національними танцями, співами, рухливими іграми. За багато століть це свято із язичницького перетворилося на загальнонаціональне й набуло нового змісту, «ставши символом єднання і боротьби за свободу»¹². Варто лише

⁹ Харахаш Б. Курди: Свобода і нафта. URL : <http://old.banderivets.org.ua/index.php?page=pages/zmist5/zmist512>.

¹⁰ Нікітін Курды. С. 92.

¹¹ Ворона Н. Давня, культурно багата і безталанна нація – курди. *Світогляд – філософія – релігія*. 2018. № 13. С.45.

¹² Ворона Н.А., Ялчин М., Гюркай Г. Курды: происхождение, верования, ментальные особенности *Молодь в сучасній психології: матеріали IX Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та фахівців у галузі психології*. Суми, 2018. С. 58.

додати, що деякі постулати морального кодексу єзидів дійсно дуже нагадують християнські заповіді: єзиду не можна давати брехливих клятв, заглядатися на чужих дружин, потрібно поважати і шанувати батьків і т. п. А деякі перегукуються з українською народною мораллю. Зокрема, в українців пошана до батька, матері розглядається у площині пошани до *Роду* в цілому, де *Рід* розглядається як поняття на позначення комплексу морально-етичних принципів, що співвідноситься із *«божественними, соціальними та матеріальними відносинами між Людиною і будь-яким іншим складником Всесвіту»*¹³. Прикметно, що фактор матеріального відходить тут на другий план, поступаючись категоріям *енергетичним, внутрішньо естетичним*¹⁴.

Переважає більшість дослідників курдського національного характеру підкреслює, що він не є абсолютно типовим для Сходу, до таких не зовсім «східних» рис можна віднести прямодушність і достатню відвертість. А національна гордість курдів, як свідчить наш власний досвід спілкування з ними, зазвичай не заважає їм визнавати свої помилки і прорахунки. Про почуття відповідальності за власні слова і вчинки йдеться і в курдських прислів'ях: *«Не сіла б баба на реп'ях, реп'ях до неї і не причепився б», «відрізану голову назад не приставиш»*.

Проте національною прикметою курдів, із чим вони також погоджуються, є хитрість. Часто в народних оповіданнях герой зображується хитрим злодієм. В. Нікітін, наприклад, вважає, що хитрість у курдів іноді замінює розум. На наш погляд, хитрість не лише курдів, а й інших представників Сходу, зокрема й арабів, часто непрактична і дещо наївна. Вона суттєво відрізняється від української хитрості, яка швидше є синонімом кмітливості і винахідливості. Хитрість, що межує з брехливістю й підступністю, українська народна мораль засуджує.

Ми провели опитування серед студентів-курдів, які навчаються у Сумському державному університеті, щодо їхніх життєвих цінностей та дійшли висновку, що вони є загальнолюдськими і практично не відрізняються від українських. Як приклад наведемо відповідь одного з опитаних. *«На першому місці для мене сім'я, тому що мої батьки – це мої руки, мої ноги, моє все. Без них я ніхто, ми живемо заради одне одного. На другому – здоров'я, бо лише здорова людина може зробити все для себе, для батьків, для всіх інших. Третє місце, я думаю, можна віддати улюбленій роботі, тому що ми все життя працюватимемо. Треба любити свою роботу, щоб бути щасливим. Не можна бути*

¹³ Лук'яненко О. Родоцентрична педагогіка: історикотеоретичні розвідки. Полтава, 2008. С. 25.

¹⁴ Набок М. Національні особливості сприйняття українських народних дум крізь призму «творець – виконавець – слухач». Scientific developments of European countries in the rea of philological researches : Collective monograph. Riga : Izdevnieciba «Baltija Publishing», 2020. P. 331.

задоволеним, якщо все життя робиш те, що не подобається. На четверте місце я би поставив кохання як найбільш незвичайне почуття, а на п'ятому має бути дружба» (архів Н. Ворони).

Спільним для українців і курдів можна вважати і створення обома націями напрочуд багатого фольклору. Багато дослідників та мандрівників, які побували на території етнічних земель курдів, були зачаровані їхньою народною поезією і пісенною творчістю. У своїх розвідках вони зазначали, що у курдів були й мандрівні народні співці, подібні до українських кобзарів, які збирали довкола себе великі натовпи слухачів, виконуючи як пісні про битви і перемоги своїх національних героїв, так і задушевні ліричні. Усна народна поетична творчість курдів вирізняється своєю довершеністю, оригінальністю, багатством жанрів: казки, легенди, пісні, весільні обряди, приказки тощо.

Окреслити національні особливості курдського народу складно, як і представити всю його багатогранну культуру, тому ми намагалися проаналізувати найпоказовіші, з нашого погляду, ментальні і культурні ознаки курдів, провести паралель з українцями. Всупереч надзвичайно складній і трагічній історії, цей бездержавний багатомільйонний народ протягом багатьох століть зберігав своє національне самоозначення та уникав асиміляції, створюючи свою своєрідну й багату національну культуру. Цей довготривалий процес національного становлення має і негативні наслідки, такі, як крайній радикалізм, відчуття національної образи та недовіри до інших націй. «У курдів немає друзів, окрім гір», – так говорить курдське прислів'я. Проте, можливо, саме завдяки цій недовірі та сподіванням лише на власні сили курди і завдячують збереженню власного «Я». Саме тому курди не є типовими представниками Сходу, адже мають такі риси характеру, що більше властиві європейцям, українцям в тому числі. Курдський національний характер, як і український, не зрозумілий і не демонстративний, він внутрішньо глибокий, вистражданий багатьма роками складної боротьби. Саме цей національний дух, історична пам'ять еднають курдів більше, ніж віросповідання чи навіть мова.

2. Образи національних героїв

в українській та курдській усній народній творчості

В основу характеру епічного героя українських народних дум покладено козацький звичай, лицарські чесноти. *Лицарство* – це сукупність вироблених народом упродовж віків правил поведінки, національного розуміння честі, гідності, обов'язку. Такі якості національного характеру досить глибоко і повно розкриваються в думовому епосі, адже вони становили основну мету козацької педагогіки, завжди утверджували і утверджують вільнолюбність,

готовність на самопожертву в ім'я України як основу лицарства та національної ідеї загалом.

Важливе значення для дослідження образу національного героя в українських народних думках мають праці з проблем козацької педагогіки. Зокрема, Ю. Руденко визначає такі складові частини кодексу лицарської честі:

- непохитна вірність принципам народної моралі, духовності;
- відстоювання свободи і незалежності народу, держави;
- уміння скрізь і всюди чинити шляхетно, виявляти лицарські чесноти;
- готовність боротися до загибелі за волю, честь і славу України;
- ненависть до ворогів, прагнення визволити рідний край від чужих заброд-завойовників¹⁵.

Якщо в Західній Європі лицар – це воїн, який мав бути із так званої благородної сім'ї, пов'язаний з класовими феодалними привілеями, то в українському фольклорі – це простий *козак*, який вільно гуляє степами, у боях з ворогами, у повсякденному житті виявляє названі вище чесноти. Чимало таких складових лицарства мають й герої дум¹⁶.

Ознайомлюючи іноземних студентів, які навчаються в Сумському державному університеті, з українською усною народною творчістю, зокрема народними думками, ми здійснюємо порівняльний аналіз спільного та відмінного у зображенні фольклорних героїв. Зокрема, студенти-курди прослухали та проаналізували записи дум і пісень у виконанні кобзарів Г. Ткаченка, Є. Адамцевича, Є. Мовчана, охарактеризували героїв дум, порівняли їх дії з діями своїх національних героїв у пісенному фольклорі.

Так, в українській народній думі «*Козак Голота*», студентів вразив зовнішній вигляд козака, бо ж на ньому

*... шапка-бирка,
Зверху дірка,
Травою пошита,
Вітромъ підбита,
Куди віє, туди й провіває,
Козака молодого прохоложає*¹⁷.

Незважаючи на убогу зовнішність козака, він «*Не боїтця ні огня, ні меча, ні третєго болота*». Козак Голота – представник простого

¹⁵ Руденко Ю. Українська козацька педагогіка: відродження, пошуки, перспективи. *Рідна школа*. 1994. № 5. С. 16.

¹⁶ Набок М, Амлех С. Категорія «героїчне» у міжетнічному вимірі. Мова, історія, культура у лінгвокомунікативному просторі : збірник наук. праць. Суми, 2016. С. 39.

¹⁷ Українські народні думи. Том другий корпусу. Тексти № № 14-33 і вступ Катерини Грушевської. Харків; Київ, 1931. С. 9.

народу, який за свій обов'язок обрав захист рідної йому землі. Смісл його життя не в тому, щоб просто жити, а в тому, для чого жити. Наповнення його буття високим духовним змістом – це складний процес становлення Голоти як лицаря¹⁸.

«Розшифровуючи» поетичні формули цієї думи, іноземні студенти були вражені силою, багатством української мови та природним, тонким вчуттям українців у навколишній світ. Відтак для них стало зрозуміло, чому козак Голота звертався до поля Килиїмського як до живої істоти, подібної собі, адже розуміння краси в українців вбачалося не лише у «ясних зорях» і «тихих водах», а й у злитті людини з природою. Легко зрозуміли студенти й те, чому козак був одягнений убого і не прагнув золотих шат татарина, бо ж багатство не було прикметною ознакою козака-лицаря, який вільно гуляє степами, у боях з ворогами, у повсякденному житті виявляє лицарські чесноти. Щоб точніше окреслити природну основу образу козака-воїна, іноземним студентам було пояснено смисл слів «козак», «Січ», що увібрали в себе первісне розуміння навколишнього світу. Чимало дослідників намагались пояснити це слово як запозичене. Проте нині воно трактується як питомо праукраїнське, що мало коріння ще з часів держави артів. Тоді існувало слово «кес» (варіанти «кос», «кас»), що означало «меч». Слово «кесар» складалося із двох слів «кес» (меч) і «сар» (головний), і мало значення першій воїн. Переходячи в інші мови, воно набирало іншого звучання. Так, люди озброєні «кос» (мечами) були «косаками», звідси й слово «козак»¹⁹. Відтак характер козаків відтворював істинне прагнення до боротьби, що було властиве першому воїнові у ній, пройнятому поривом до перемоги, бажанням здобути собі славу, яка має бути вічною. «Слава не вмере, не поляже, отнині до віка!», – так закінчуються думи. Слово ж «Січ» має своє коріння ще з «доскитських часів і утворене від слова «сік» («січ»), що у мові предків-українців і їх родичів шумерів означало «удар»²⁰. Тобто, Січ для козаків була центром організації швидкого відплатного удару.

Поняття «людина і природа» студенти-курди сприймають в площині відданості своїй землі, за яку борються і помирають. Так, наприклад, курд Абдерахім зазначає про те, що для козака Голоти дуже важливо відстоювати свою незалежність, бо ж козак народився вільним. Тому поле, де він отримує перемогу над ворогом, він також прославляє та дякує йому за допомогу. Студент дуже тонко відчув зв'язок людини та природи, вони для нього мисляться як єдине ціле. Саме таке

¹⁸ Набок М. Українська усна народна творчість (українські народні думи як жанр: лекції спецкурсу з «Української усної народної творчості». Суми, 215. С. 96.

¹⁹ Братко-Кутинський О. Феномен України. Київ, 1996. С. 82–85.

²⁰ Там само. С. 88.

світосприйняття властиве національній природі курдського народу. Студент Ридван також зазначає, що головним для героя думи є відчуття єдності із землею. *«Земля допомогла козакові тільки тому, – пише він у відгуку, – що цей лицар народився на цій землі, ріс і увібрав її силу, що й стало джерелом його перемоги»* (архів М. Набок).

Світосприйняття та світорозуміння курдського народу теж засноване на єдності людини і світу, в основі якого лежить діалектика протилежностей. *Сила, міць, потужність* поєднуються з *ніжністю, спокоєм, красою*. Жіночі та чоловічі курдські імена відображають таке поєднання: *Delal* (ніжна), *Xezal* (красива), *Rojin* (сонце), *Helbest* (вірш, поема), *Agir* (вогонь), *Aram* (спокій) та ін.

Своєрідним постає образ національного героя в курдській народній пісні *«Bêrîtana»*²¹. Діяр Озьгур та Ахмет Ішим проаналізували образ героїні цієї пісні – молодій дівчини на ім'я Берітан, що значить *перший воїн*. Вона постає в образі *лева* «şer», очолює і веде за собою військо. У різних варіантах цієї пісні образ лева змінюється на образ *хвилі* «rêlan», яка грізно нищить все довкола. Берітан є уособленням чоловічого і жіночого начал: дівчина сильна як чоловік та одночасно жіночна, ніжна як троянда *«kulilka»*. *«Саме ця молода дівчина вказала курдському народові шлях до свободи. Раніше наш народ не знав, як можна бути вільним, незалежним, жити по-іншому. Берітан стала для нас світлом свободи, вона – національна героїня»* (архів М. Набок), – коментує Ахмет. Студенти пишуться рішучими діями героїні, що покликані любов'ю до рідної землі, свободи, незалежності. Діяр співпереживає за долю Берітан, що підтверджується його емоційним співом. У цьому іноземний студент уподібнюється до постаті українського кобзаря чи бандуриста, бо ж намагається глибоко ввійти в образ героїні і передати нам її внутрішній стан. До співу Діяра приєдналися інші студенти-курди, засвідчуючи цим свою підтримку, єдність з героїнею народної пісні.

Коли в українській народній думі *«Козак Голота»* епічний герой виголошує славу козакам-лицарям у кінцівці думи, то у курдській пісні *«Bêrîtana»* народ возвеличує героїзм, хоробрість дівчини вже у зачині пісні: *«Çendî hebim ji bîr naçe / Bêrîtana min»* (*«Народ ніколи не забуде тебе / Наша Берітана»*).

В українському фольклорі не так багато зразків пісень, де головним героєм є *жінка-воячка*. У думках героїчного циклу образ матері виступає у персоніфікованій формі, а саме: *Січ – Мати, Луг – Батько, перемога – Матір-Слава*. В українського та курдського народів прагнення до слави є природною рисою їх національного характеру.

²¹ Bêrîtana. URL : <http://kurtce-muzik.blogspot.com/2012/03/sipan-xelat-beritan.html> (дата звернення: 15.01.2020).

В українців ще в дохристиянський період перед майбутньою битвою переконували військо у красі боротьби за рідну землю, в тому, що ця боротьба освячена верхніми, божественними силами, й насамперед *Матір'ю Славою*, яка є захисницею племені.

*Про смерть нашу не думаймо,
і життя наше на полі (бою) прекрасне.
Б'є крилами Мати наша Слава і велить нам іти до січі,
І маємо йти²², –*

так зазначено у «Велесовій книзі» [дощечка 8].

Подібне світосприйняття зауважуємо і в курдського народу. Зокрема, студент Ахмет Ішим пояснює, що слово «*курд*» означає «*сильний*», «*відважний*». Новонародженій дитині бажали кращого життя, що можливе лише у вільній країні. Тому курди мають бути сильними, хоробрими, рішучими не тільки у своїх діях, але й в почуттях до близьких та рідних. Їх природний потяг до свободи відображено і в курдських іменах. Так, наприклад, жіноче ім'я *Şine* означає синій колір неба, яке є символом вільного життя. «*Воно таке велике, безкрає, як і свобода*» (архів М. Набок), – пояснює Ахмет.

Прикметно, що спільним в українського і курдського народів є традиційне сприйняття *жінки-матері* як берегині роду. Курдські жінки, наприклад, нарівні з чоловіками мають право на власність, на голос у розв'язанні сімейних справ, вони не носять паранджі, не позбавлені права вільного пересування по помешканню (нагадаємо, що в інших мусульманських народів жінки майже не виходять поза межі жіночої половини оселі). Серед курдів зовсім не поширене багатоженство. Зокрема, студент-курд Ахмет Ішим так коментує роль жінки у суспільстві: «*Жінка і природа мають один корінь. Природа дає нам хліб, овочі, фрукти тощо, так і жінка дає життя. Ми говоримо, що жінка «jîn» – це моє життя. Звертаючись до сестри чи дружини, ми кажемо «Xwişka tin», «Lina tin» («моя рідна» у значення «та, яка дала життя»)*» (архів М. Набок). В українських народних думках соціально-побутового характеру природа образу матері пов'язана з укладом хліборобської родини, де потрібні вміння господарювати, витривалість у праці тощо. Українська жінка переносить звичаї родини, а тим самим і нації, з покоління в покоління. І тому вивищення образу матері, святість у ставленні до неї в думовому епосі цілком зрозумілі. Зважаючи на різноманітність, багатовекторність прояву жіночого начала в житті наших предків, в українському фольклорі, як і у курдському, образ матері – символ зародження, охорони життя, безкінечності родової пам'яті у всіх його проявах. Так, наприклад, в українських народних думках героїчного циклу «*Іван Коновченко*», «*Федір Безрідний*», «*Сірчиха і Сірченки*», «*Отаман Матяши*», первень матері втілено в образі *матері-*

²² Велесова книга. Волховник. Київ, 2002. С. 121.

захисниці Роду, яка здатна зрозуміти та підтримати прагнення сина «слави, лицарства козацькому війську доставати». У всіх варіантах дум, мати не є головним героєм. Часто її образ не ідеалізований, трагічний, суперечливий, проте у думках він є джерелом єднання та продовження козацьких традицій, безперервності родової пам'яті. Так, наприклад, у варіантах думи «Іван Коновченко» матір зображено в образі «старої вдови», «вдови-матері», «старої неньки», «старенької бабусі», «старенької жєни», «голубоньки сивенької», а у варіантах дум, що записані від кобзаря Івана на Миргородщині та на хуторі Млинки на Харківщині – в образі «старої жєни Грицихи», у записі Шишацького-Ілліча від бандуриста Василя Макуленка з Седнева Чернігівського повіту – «матушки Грицихи, по прозванню Коновчиха». У переважній більшості варіантів народної думи, мати не дає синові благословення перед його походом у козацьке військо та ховає від нього зброю, бо ж боїться втратити єдиного сина, якого:

*З росту його малого гудувала
На руках як сокола юліяла,
Ясної свічі не вгасала,
Темної ночі не досипала,
Цілої дненьки нігде від него не відходила,
До зросту літ слави той пам'яти по нему сподівала»²³*

(запис Є. Січінського від лірника Степана Гудзя в Мазниках 1881 року на Поділлі).

Незважаючи на прохання матері залишитися вдома, молодий Коновченко все ж пішов до війська, бо ж не хотів, щоб над ним насміхались та називали гречкосієм, тому мати його проклинає «Щоб тебе перва куля не мыновала, / У первій військовій потреби споткала!»²⁴. Виплакавши та усвідомивши згубність своїх слів та вчинків, вона обмінює воли на коня та наймає чоловіка, щоб той наздогнав козаків та віддав коня синові. Прикметно, що мати поділяє намагання сина бути не гречкосієм, а воїном. За цього зауважуємо про моральне очищення матері через її усвідомлення вищої ідеї сина служити не власним інтересам, а народові. Тому й називає сина лицарем. Трагізм образу матері виражений у її почуттях та переживаннях. Паралельно глибокому стражданню матері, оповідач, творець і виконавець думи виспіває вічні смисложиттєві цінності її характеру як мораль, честь, обов'язок. У жінці ніби борються дві протилежності: низьке (гнів, зневага) та піднесене (радість, хвилювання), де переважає останнє. Тому саме морально-етична складова характеру матері, як берегині Роду, проєктується у вічність: після смерті сина вона проклинає козаків, які не вберегли його від смерті, але разом з тим визнає в цьому і свою провину та

²³ Українські народні думи. Том другий корпусу. Тексти № № 14-33. С. 35.

²⁴ Там само. С. 35.

благословляє козаків, таким чином підтримуючи вищу ідею всього козацтва служити своєму народові

На відміну від українських народних дум, у курдській народній пісні «*Zilan*»²⁵, зауважуємо протилежне світосприйняття дій та вчинків молоді дівчини та її бабусі. Курд Мехмет Бешир, аналізуючи пісню зазначає, що не випадково образ молоді дівчини *Zilan* зображено паралельно з образом її бабусі. Дівчина дуже схожа на неї не лише зовнішньо, але й внутрішньо: «*çavên te da xezaba dişmin*» («*риси обличчя, очі так схожі на бабусині*»), «*kîna ev dilêvan ne bi meriv*» («*помстися їм за нас*»), «*agir berdan reşan, usa bi sedan gund u bajar*» («*дочко моя, не забудь, що вони зробили з нами*»), – читаємо в пісні. Як пояснює студент, за курдською народною традицією образ старшої жінки в родині завжди вивершувався. До її порад, настанов завжди дослухаються. Тому не випадково в народній пісні онука так схожа на бабусю. Адже таким чином народ підкреслює тяглість родинних кровних зв'язків, силу духу, невмирущість ідей, що передаються з покоління в покоління. Така родина невмируща і є прикладом не лише для курдського народу, але й для світу в цілому: «*ne teni li nav gelê kurdistan belav bû li nav hemû gelê cîhan*» («*твої дії видно не лише в Курдистані, але й далеко за її межами*»).

Не випадково дівчину звати *Zilan* (означає «квітка», «земля»). Як пояснюють студенти, вид таких квітів росте високо в горах, між каміння, де, практично, немає землі, тому вони змушені боротися за життя. Ці квіти червоного та жовтого кольору. Червоний колір – символ вогню, жовтий – землі, поля. Традиційно образ землі для курдського народу є уособленням його любові до життя, циклічності буття. «*Курдський народ цінує життя, співчутливий до болю інших, тому й бажає миру кожній нації*» (архів М. Набок), – наголошує Мехмет Бешир. Разом із тим він непримиренний до ворогів, які хочуть забрати у нього волю. Відтак воїн має бути достатньо сміливим, сильним, щоб навіть одним поглядом показати хоробре серце і душу курда: «*de zu bikin bi baweriya te xwar te serî hildan li hember dişmin*» («*впевнена у собі, вона стала перед ворогом так, щоб вороги боялися навіть її погляду*»). «*Перед стратою курда-воїна традиційно зображують усміхненим. Це є ознакою сили його характеру, непримиренності перед ворогом*», – пояснює Мехмет Бешир.

Чужоземні студенти переймаються долею невільників, які тридцять років перебували в «темниці-кам'яній» (думи «Маруся Богуславка», «Плач невільників»). Хоча драматична складова частина переважає героїчну, герої дум для них теж постають сильні духом. Наприклад, студентові Емре важко усвідомити, що людина взагалі здатна

²⁵ Zilan. URL : <http://www.bakanzi.com/sarki-sozu-cevirileri/ciwan-ha> (дата звернення: 15.01.2020).

втримати такі нелюдські умови. *«Коли б мені довелося бути на місці українських невільників і терпіти такі муки, то, напевно, я б не витримав. Для мене таке «життя» рівноцінне смерті»* (архів М. Набок), – ділиться він своїми враженнями. У зображенні характерів цих героїв переважає не героїчна складова, а драматична. Оповідач, творець і виконавець думи входить в образ героїв та особливостями епічної співогри глибоко передає їх страждання.

Студенти також з розумінням та повагою ставляться до героїні думи *«Маруся Богуславка»*, адже вона чітко кладе межу між *«своїм»* і *«чужим»*. Вона для них теж герой. Сприймаючи зміст думи, курди усвідомлюють, що козаки-невільники для Марусі Богуславки є *«своїми»*, тому спільність їх інтересів велика. Психічний стан героїні думи передає глибину її страждання. Ідея свободи й обов'язку зумовлює появу думок щодо звільнення козаків-невільників, а те, що вона не втекла разом із невільниками, студенти пояснюють її мудрістю і далекоглядністю. Своєрідно, наприклад, сприйняв вчинок Марусі Абдерахім: *«Дуже добре вона зробила, що відпустила земляків. А що не пішла з ними, теж добре. Коли б втекла з козаками, то султан обов'язково їх наздогнав би і знищив усіх. Та оскільки вона залишилася, то була вірогідність того, що він їй пробачить цей вчинок. Таким чином козаки успішно дістануться на рідну землю»* (архів М. Набок).

ВИСНОВКИ

Отже, духовна культура українського та курдського народів, усна поетична творчість (українські народні думи, курдська пісенна творчість) посідають чільне місце у розкритті основ характеру національного героя у міжетнічних світоглядних зв'язках. Своєрідність світосприйняття і світорозуміння навколишнього світу, непохитна вірність своїм принципам та ідеалам, благородство, нехтування небезпекою, свободолюбність, героїзм, подвижництво, жертвовність в ім'я Батьківщини, поетизація любові до неї, поєднання героїчного з драматичним, творять основу дій фольклорних героїв, що особливо важливо для виховання молодого покоління в умовах глобалізаційних процесів. На матеріалі українських народних дум та курдських народних пісень ми підкреслили, що традиційне сприйняття народами образу жінки-матері як берегині роду, поняття «людина і природа» сприймається в площині відданості героїв своїй землі, за яку вони борються і помирають.

Народна творчість – це не абстрактні образи і сюжети, вона містить у собі досвід багатьох поколінь кожної нації, її моральний кодекс, так званий генетичний код нації. На тлі активних інтеграційних процесів у світі увага до поєднання загальнолюдського в кожній окремій культурі зі специфічним етнонаціональним пояснюється природним бажанням кожної нації до самопізнання і самозбереження, а для курдів і українців,

які протягом багатьох століть мали схожі проблеми і зазнали жорсткого асимілятивного впливу, – це дійсно питання збереження власного самоозначення, самовизначення і самоствердження.

АНОТАЦІЯ

У розділі монографії здійснено спробу охарактеризувати особливості національних картин світу українського та курдського народів. Наголошено на особливостях формування та становлення національного характеру курдів та українців. Підкреслено, що ці народи мають як спільні, так і відмінні особливості у сприйнятті та світорозумінні навколишнього світу. Курди не є типовими представниками Сходу, багато в чому вони схожі на європейців. Така подібність відображена в усній народній творчості, духовній культурі загалом. Також на основі відгуків студентів-курдів проаналізовано своєрідне сприйняття образу національного героя в українських народних думках та курдських народних піснях, здійснено його порівняльний аналіз. На цій основі визначено спільне та відмінне у характерах, діях та вчинках національних героїв. Враховуючи особливості світосприйняття і світорозуміння українського і курдського народів, наголошено на особливостях становлення та значенні образу жінки-матері у фольклорних творах, спільному та відмінному у творенні цього художнього образу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бхарі Абдула Хадер. Курдська проблема в міжнародних відносинах на Близькому та Середньому Сході в середині 70-х – 90-ті рр. : дис... канд. наук: 23.00.04, 2001. URL : <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/332594.html> (дата звернення: 27.01.2021).
2. Братко-Кутинський О. Феномен України. Київ, 1996. 394 с.
3. Велесова книга. Волховник / укладена Г. Лозко. Київ, 2002. 367 с.
4. «Bêrîtana». URL : <http://kurtce-muzik.blogspot.com/2012/03/sipan-xelat-beritan.html> (дата звернення: 15.01.2021).
5. Ворона Н.А., Ялчин М., Тюркай Г. Курды: происхождение, верования, ментальные особенности. *Молодь в сучасній психології* : матеріали ІХ Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та фахівців у галузі психології. Суми, 2018. С. 57–61.
6. Ворона Н. Давня, культурно багата і безталанна нація – курди. *Світогляд – філософія – релігія*. 2018. № 13. С. 42–50.
7. Дмитренко М. Символи українського фольклору. Київ, 2011. 400 с.
8. Лук'яненко О. Родоцентрична педагогіка: історико-теоретичні розвідки. Полтава, 2008. 66 с.
9. Набок М. Національні особливості сприйняття українських народних дум крізь призму «творець – виконавець – слухач». Scientific

developments of European countries in the area of philological researches : Collective monograph. Riga : Izdevniecība «Baltija Publishing», 2020. P. 331. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-588-56-3.2.1>.

10. Набок М, Амлех С. Категорія «героїчне» у міжетнічному вимірі. Мова, історія, культура у лінгвокомунікативному просторі : збірник наук. праць. Суми, 2016. С. 37–44.

11. Набок М. Українська усна народна творчість (українські народні думи як жанр: лекції спецкурсу з «Української усної народної творчості»). Суми, 215. С. 207.

12. Никитин В. Курды. Москва, 1964. URL : <https://book.ivran.ru/f/nikitin-kurdy.pdf> (дата звернення: 20.01.2021).

13. Руденко Ю. Українська козацька педагогіка: відродження, пошуки, перспективи. *Рідна школа*. 1994. № 5. С. 13–18.

14. Симоненко В. Вірші. URL : pysar.net/poet.php?poet_id (дата звернення: 22.01.2021).

15. Фаризов И. Курды. Москва, 1964. URL : <https://book.ivran.ru/f/nikitin-kurdy.pdf> (дата звернення: 21.01.2021).

16. Харахаш Б. Курди: Свобода і нафта. URL : old.banderivets.org.ua/index.php?page=pages/zmist5/zmist512 (дата звернення: 21.01.2021).

17. Українські народні думи. Том другий корпусу. Тексти № № 14–33 і вступ Катерини Грушевської. Харків ; Київ, 1931. 304 с.

18. «Zilan». URL : <http://www.bakanzi.com/sarki-sozu-cevirileri/ciwan-ha> (дата звернення: 15.01.2021).

Information about the authors:

Nabok M. M.,

Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of Language Training
for Foreign Citizens
Sumy State University
2, Rimsky-Korsakov str., Sumy, 40007, Ukraine

Vorona N. O.,

Lecturer at the Department of Language Training for Foreign Citizens
Sumy State University
2, Rimsky-Korsakov str., Sumy, 40007, Ukraine